

DEL AV GUSTAV VASAS VALLGRAV FRÅN 1540-TALET
ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING
INOM STADSLAGER L2015:7789, TRE KRONOR 1 OCH GAMLA STAN 1:29,
STOCKHOLMS KOMMUN, STOCKHOLMS LÄN

MALIN KARLÉN

Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3498

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Schakt 101 vid Romerska gången. Foto från sydväst.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003

Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

© Arkeologikonsult 2021

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

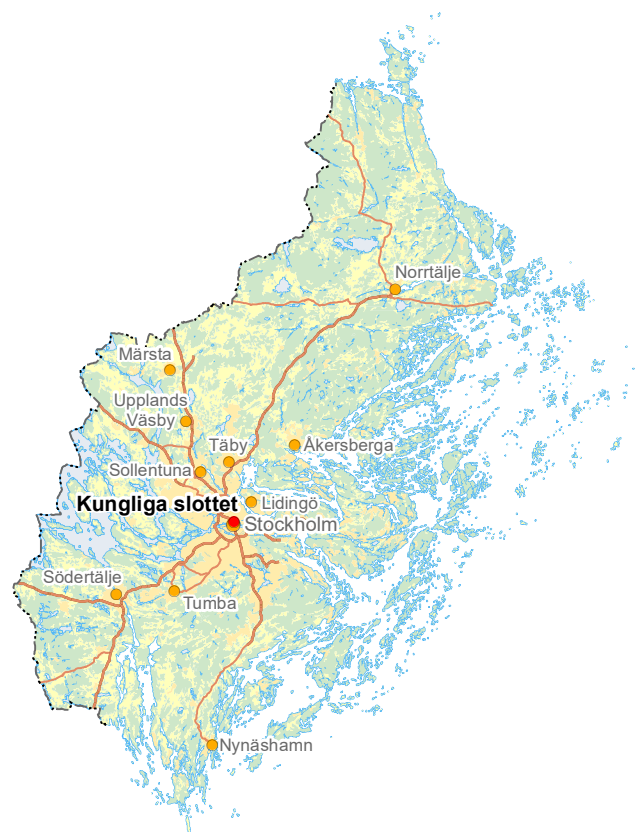
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

DEL AV GUSTAV VASAS VALLGRAV FRÅN 1540-TALET

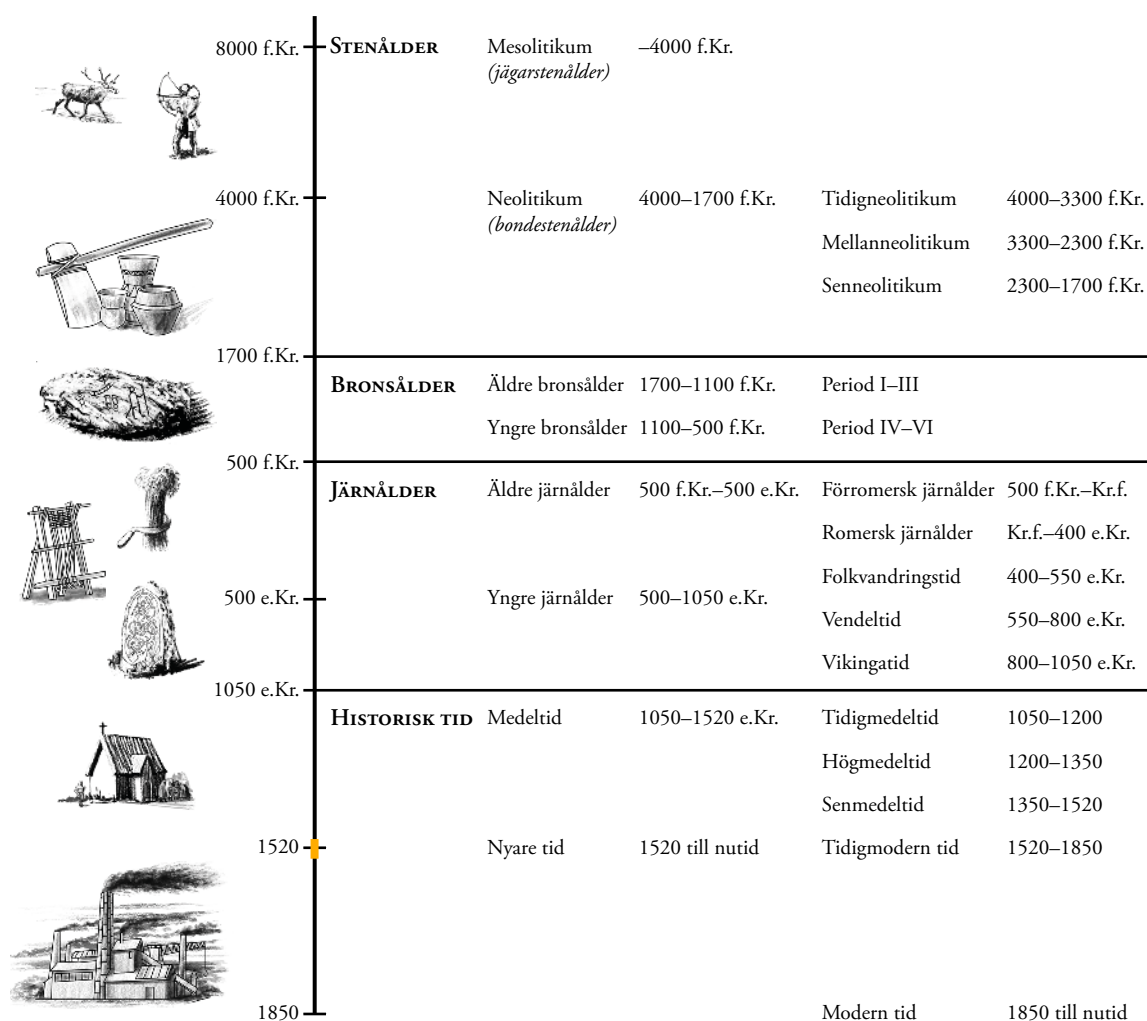
ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING
INOM STADSLAGER L2015:7789, TRE KRONOR 1 OCH GAMLA STAN 1:29,
STOCKHOLMS KOMMUN, STOCKHOLMS LÄN

MALIN KARLÉN

Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3498

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Sammanfattning

Under sensommaren 2021 påbörjades en schaktningsövervakning vid det Kungliga slottet i Stockholm. Detta skedde i samband med att Statens fastighetsverk planerar för renovering och prospektering av tre ytor inom slottsområdet (Högvaktsflygeln, Romerska gången och Gubbens gård/Slottsbacken). Schaktningsövervakningen avslutades i oktober 2021. I de schakt som togs upp vid Högvaktsflygeln och Romerska gången påträffades inga lämningar eller spår av äldre kulturlager. I schaktet vid Gubbens gård/Slottsbacken framkom rester av en mur som en gång stått på insidan av den vallgrav som anlades på 1540-talet av Gustav Vasa runt slottet Tre Kronor. Det enda fynd som gjordes var en mindre bit av ett kritpipsskaft som påträffades i raseringsmassorna vid sidan om muren.

Inledning

Vid tre tillfällen under augusti till oktober 2021 utförde Arkeologikonsult på uppdrag av Länsstyrelsen en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom fastighet Tre Kronor 1 och Gamla stan 1:29, stadslager L2015:7789 (figur 1) i Stockholms stad och kommun (Lst dnr 431-17486-2021). Undersökningen föranleddes av Statens Fastighetsverks planer på en ny ledning för inkommande vatten till Högvaktsflygeln, ett nytt tätskikt på en del av Yttre borggården (Romerska gången) samt ett undersökande schakt för projektering av renovering av muren vid Gubbens gård, placerat vid trottoaren upp mot Slottsbacken och det södra valvet. Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera lämningar och kulturlager samt få ett underlag för ytterligare undersökningar i området.

Figur 1. Platsen för den arkeologiska undersökningen inom Stockholms stadslager L2015:7789 enligt Kulturmiljöregistret (KMR; urval). Mot bakgrund av Terrängkartan, skala 1:50 000.

Kort historisk bakgrund

Stockholms slott nämns för första gången i en skrift från 1288. Det finns teorier om att den äldsta delen byggdes redan i slutet av 1100-talet alternativt i början av 1200-talet. Detta baseras främst på Martin Olssons tolkningar och bygger på de undersökningar som utfördes vid slottet under 1920–1930-talet (Söderlund & Bergman 2019, s. 7). Senare undersökningar har dock inte kunnat styrka detta och dateringen har ifrågasatts av flera forskare (Söderlund & Bergman 2019, s. 10).

Under Gustav Vasas regim påbörjades ett flertal stora befästningsarbeten runt slottet Tre Kronor, bland annat befästes landfronten med tre bastioner i nordvästra, sydvästra och sydöstra hörnen och under 1540-talet anlades den 7 meter djupa vallgraven (Söderlund 1992, s. 4., Källström & Söderlund 2003, s. 8).

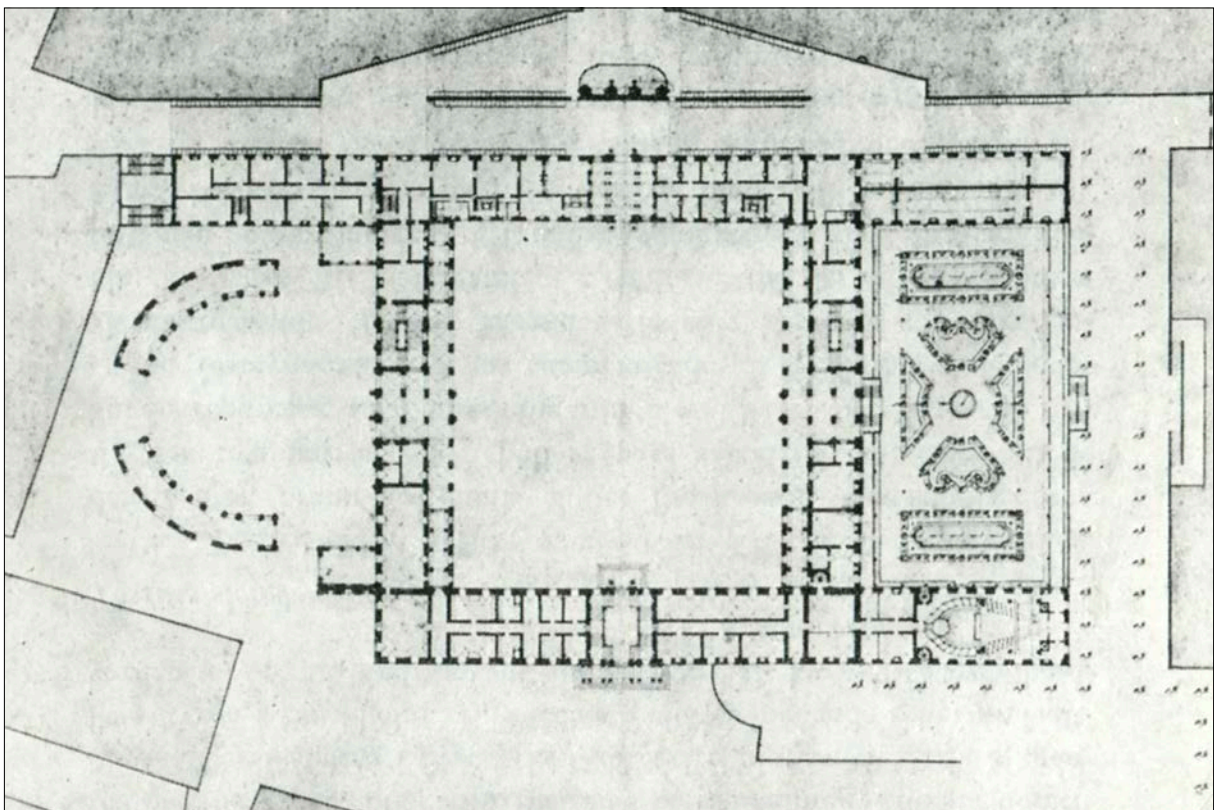
Den 7 maj 1697 utbröt en brand som förstörde stora delar av slottsbyggnaden. Den enda del som inte totalförstördes i branden var den för tiden nybyggda

Norra längan, där en del av det medeltida murverket finns bevarat än idag. Delar av äldre murverk har även framkommit vid tidigare arkeologiska undersökningar runt slottet; bland annat har delar av den inre muren till Gustav Vasas vallgrav påträffats vid undersökningar på yttre borggården och i Slottsbacken (Söderlund 2018, s. 3).

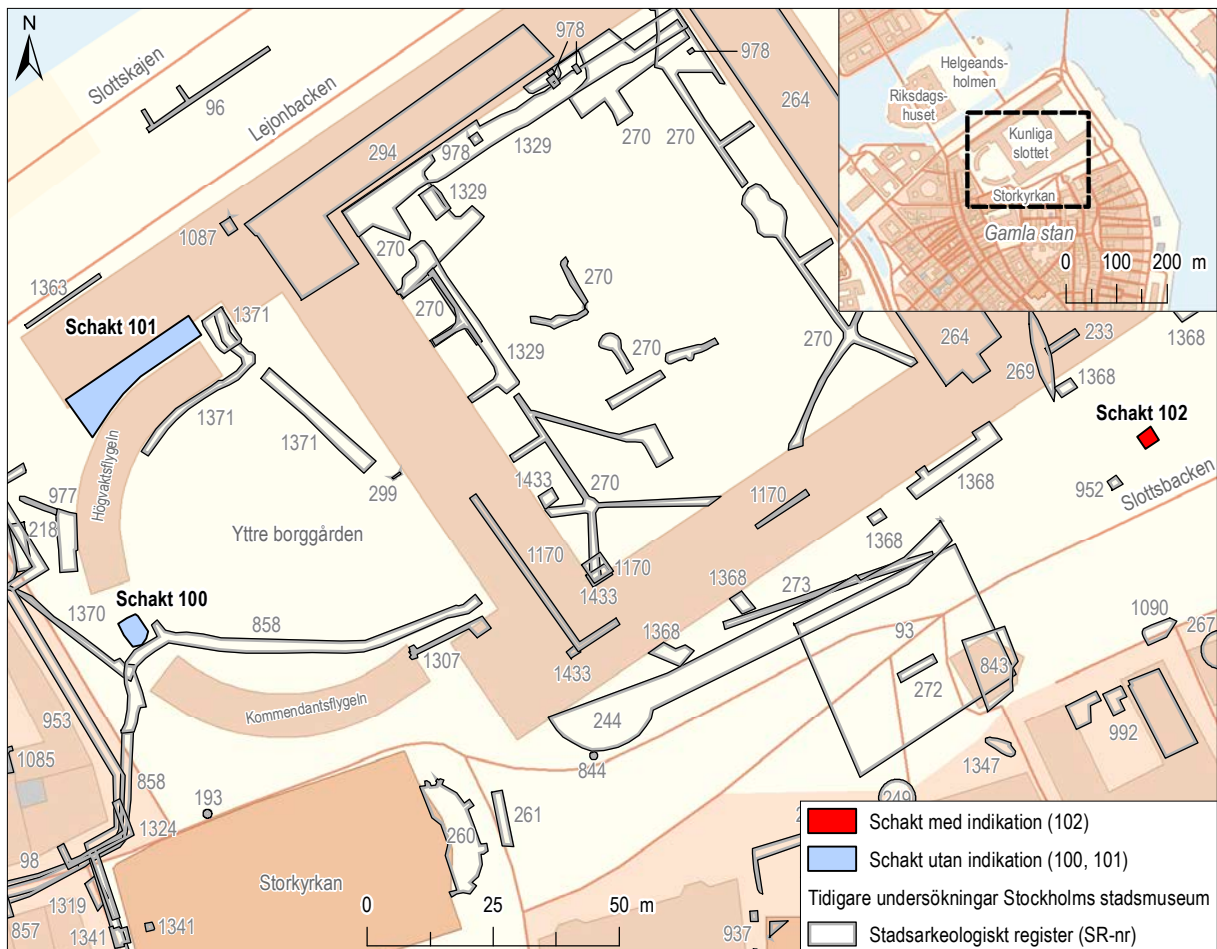
Nuvarande Stockholms slott är uppfört efter ritningar av Tessin d.y. (figur 2). Återuppbyggnaden påbörjades omgående men färdigställandet av det nya slottet dröjde till mitten av 1700-talet. I Tessins d.y. slott omges den Inre Borggården av Norra, Östra, Södra och Västra längorna. Väster om detta ligger den Yttre borggården med Högvaktsterassen, Högvaktsflyglarna och Romerska gången (Söderlund & Bergman 2019, s. 8).

Tidigare undersökningar

De ytor som undersökts ligger vid det som idag går under namnet Yttre Borggården respektive Slottsbacken. Ett antal undersökningar har tidigare gjorts

Figur 2. Nicodemus Tessin d.y. ritningsförslag till Stockholms slott från år 1697. Källa: Slottsarkitektkontoret, Stockholms slott via Wikimedia Commons (Public domain).

Figur 3. Schakten vid Kungliga slottet tillsammans med tidigare arkeologiska undersökningar som utförts i närområdet enligt Stadsarkeologiskt register. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:1 500. Översikt med Fastighetskartan, skala 1:15 000.

på platsen, ofta i samband med rör- och ledningsdragningar (Söderlund 2018, s. 3). Ett av de första omnämnandena om arkeologiska fynd kommer från Peringsköld redan omkring år 1700, när grävningar för det nya slottet inleddes (Söderlund & Bergman 2019, s. 21). De mest omfattande undersökningarna på Stockholms slott inleddes dock på 1920-talet av Martin Olsson (Söderlund & Bergman 2019, s. 22). Även Stockholms Stadsmuseum utförde förundersökningar på platsen (framför allt på den Inre borggården) mellan åren 1995–1997 (Källström & Söderlund 2003, s. 4). Yttre borggården grävdes delvis upp 1986 då en ledningsreovering genomfördes (figur 3). Vid denna undersökning påträffades delar av den stenklädda vallgraven samt ett tegelfundament till en bro som ledde över densamma. Delar av vallgraven samt murar för byggnader lokaliserade mellan Västra valvet och Västra längan framkom också vid en undersökning 2001 (Söderlund

& Bergman 2019, s. 139–142). Vid Telegrafverkets schaktningar i Slottsbacken 1908 framkom närmare 70 meter av vallgravsmuren och även delar av den sydvästra bastionen/rundeln (Söderlund 2018, s. 18).

Genomförande

Fältarbetet utfördes vid tre skilda tillfällen: 31 augusti, 20–21 september och 22 oktober 2021 av arkeolog tillsammans med markarbetare/maskinister och grävmaskin från IT-Underhåll. De delar av ytan som undersöktes ligger inom stadslager L2015:7789 (fastighet Tre Kronor 1 och Gamla stan 1:29). Undersökningssytan var uppdelad i tre separata schakt (figur 3): ett vid Högvaktsflygelns södra gavel (100), ett inne i Romerska gången (101) och ett beläget i nedre delen av Slottsbacken (102).

Figur 4. Översikt över schakt 100. Betongkulverten kan ses i vänstra delen av bilden. Foto från norr.

Figur 5. En del av vallgravsmuren som framkom i schakt 102. Foto från sydöst.

Schakt 100 som togs upp vid Högvaktsflygeln var mellan 1,5–2,0 meter djupt. Schaktet mätte 4,3x6,0 meter. I nordöstra kanten av schaktet framkom en betongkulvert. Syftet med schakt 100 var just att frilägga denna betongkulvert (figur 4); detta för att kunna göra en håltagning för nya rör genom kulverten. Schaktet återfylldes med samma massor som togs upp.

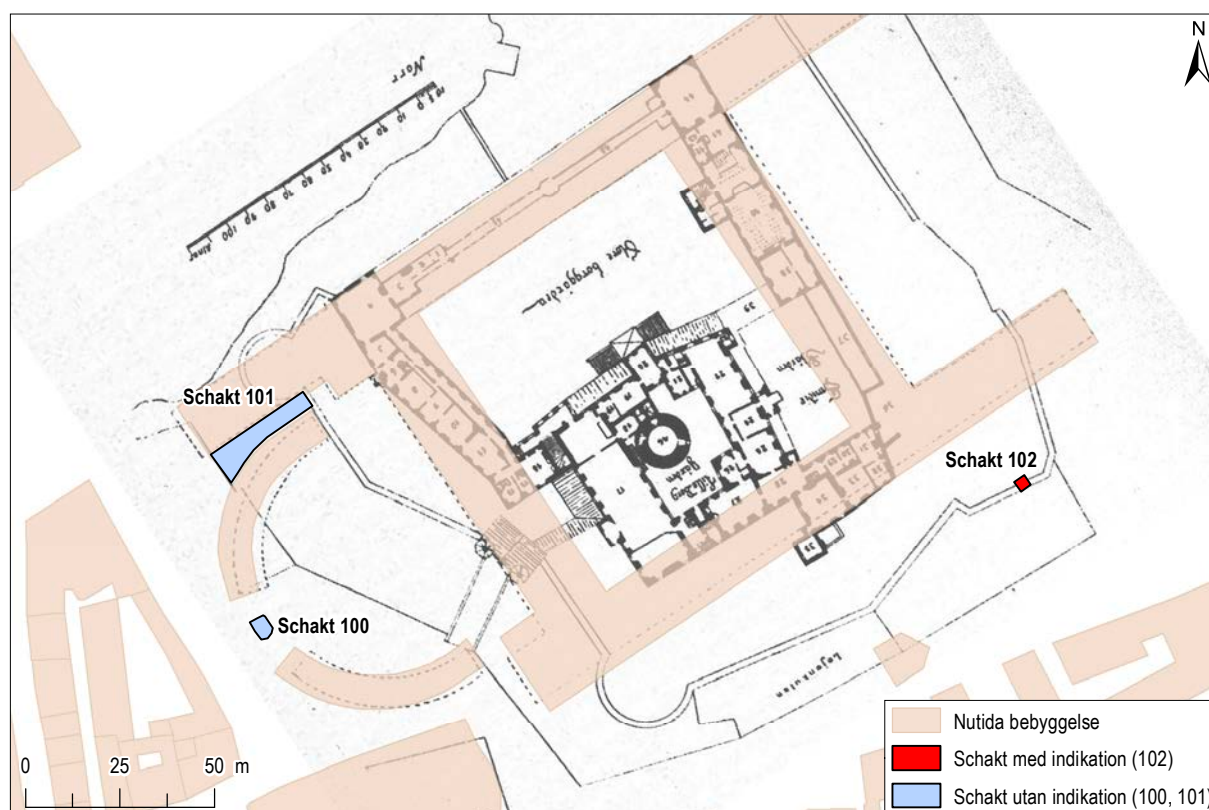
Schakt 101 som togs upp i Romerska gången var cirka 0,2–0,3 meter djupt. Detta schakt mätte 8,4x29,4 meter. I botten på schaktet låg en betongplatta. Syftet med schakt 101 var att frilägga betongen för att kunna täta en del sprickbildningar. Mellan gatstenen som utgjorde golvnivån och betongplattan låg ett tunt lager sättsand/-grus.

Schakt 102 var ett undersökande schakt för projektering av renovering av muren vid Gubbens gård. Detta schakt var beläget vid trottoaren upp mot Slottsbacken och det södra valvet. Schaktet mätte cirka 2,5x2,5 meter och var 0,3–1,0 meter djupt. Här framkom vad som tolkas vara en del av den inre muren i Gustav Vasas vallgrav (figur 5).

Resultat

Vid schaktningsövervakningen vid Högvaktsflygeln och Romerska gången framkom inga konstruktioner eller spår av äldre kulturlager. Innehållet i dessa schakt bestod enbart av moderna massor i form av sättsand, grus och mindre stenar. Massorna i schaktet utanför Högvaktsflygeln bestod av sentida massor med en ytterst liten mängd djurben och tegelkross; inget annat av arkeologiskt intresse framkom. De strukturer som framkom vid 1986 års schaktning (vallgrav och brofundament) återfanns dessvärre inte vid nuvarande undersökning. Förekomsten av djurben i schaktmassorna tolkas som del av omrörda kulturlager, antagligen från perioden när man grävde för och anlade betongkulverten på platsen.

I schaktet vid Gubbens gård vid Slottsbacken påträffades däremot lämningar i form av en stenmur. Denna stenmur tillhör eventuellt en del av den inre muren i Gustav Vasas vallgrav (figur 6). Muren bestod av sten i varierande storlek från 0,1x0,1–0,4x0,6 meter och grävitt poröst kalkbruk. Den sträckning av muren som framkom i schaktet var

Figur 6. Schakt 102 i förhållande till slottet Tre Kronor och vallgravsmuren. Mot bakgrund av planritning över Stockholms slott från år 1660 och Fastighetskartan (urval bebyggelse), skala 1:2000.

2,5 meter lång och 0,8 meter bred. Då schaktdjupet endast uppgick till som mest 1 meter går det inte att bedöma murens höjd, men vid en undersökning som utfördes av Arkeologikonsult 2019–2020 uppmättes höjden till omkring 6 meter. Tidigare undersökningar av muren har visat att den är uppbyggd av en skalmur med en kärna av natursten, tegel och kalkbruk (Sarén Lundahl 2021, s. 14). Den del av muren som skymtar fram i schakt 102 är med största sannolikhet en del av den yttre skalmuren. Ett fynd i form av ett kritpipsskaft framkom i schaktet, men det gick ej att knyta till en kontext och gallrades därför.

Slutsats

Avsaknaden av arkeologiska lämningar i två av schakten förklaras av att de var placerade på ytor där det tidigare grävts för anläggning av rör och kulvert (Högvaktsflygeln) respektive en betongplatta (Romerska gången). Inga spår av vallgraven eller de murar som hittats vid tidigare undersökningar på Yttre borggården framkom i schaktet vid Högvaktsflygeln, varken i botten eller i sektioner. Då syftet var att frilägga rören och kulverten för att kunna genomföra håltagning och montering av nya rör så fanns inget skäl till att utvidga schakten när dessa strukturer grävts fram.

Schakt 102 innehöll däremot delar av vallgravsmuren från slottet Tre Kronor. En okulär uppskattning av murens ålder gjordes i fält och den bedömdes vara från tidigmodern tid. Vid studier av schaktets placering i förhållande till äldre kartmaterial blev det tydligt att den murkonstruktion som framkom i schaktet var placerad på den plats där vallgravsmuren en gång gått.

Referenser

Litteratur

KÄLLSTRÖM, M. & SÖDERLUND, K., 2003. *Arkeologiska undersökningar på Stockholms slott, Del 1: Inre borggården*. Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen. Arkeologisk rapport 2003:3.

SARÉN LUNDAHL, J., 2021. ...och här man träffat på en mur. Lämning efter en tidigmodern vallgravsmur vid Stockholms slott. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastighet Tre kronor 1, lämning L2015:7789, Stockholms kommun, Stockholms län. Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3222.

SÖDERLUND, K., 1992. *Rapport över förundersökning på Högvaktsterassen, i Storkyrkobrinken och Trångsund*. Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen. Arkeologisk rapport 1992.

SÖDERLUND, K., 2018. *Tre Kronors omgivning, Gamla Stan, Stockholm. En sammanställning av de arkeologiska undersökningar som gjorts i området kring Stockholms slott*. Stadsmuseet rapporterar 2018:127.

SÖDERLUND, K. & BERGMAN, A., 2019. *Stockholms medeltida borg*. En sammanställning av arkeologisk och byggnadsarkeologisk dokumentation inom Stockholms slott, Gamla Stan, Stockholm. Stadsmuseet rapporterar, nr. 156.

Äldre kartor

SLOTTSARKIVET, RIKSARKIVET

Plan över Stockholms slott 1660

Ur Stockholms slott under Vasatiden (XVIII) in (1897) Stockholm: *Sveriges hufvudstad skildrad med anledning af allmänna konst- och industriutställningen 1897, 2, Stockholm*: E. W. Dahlgren/ J. Beckmans Förlag, s. 15).

Digitala källor

KULTURMILJÖREGISTRET (KMR)

Riksantikvarieämbetets söktjänst (Fornsök) med alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

STADSARKEOLOGISKT REGISTER FÖR STOCKHOLM

<https://stadsmuseet.stockholm.se/utforska/arkologi-och-fornlamningar/stadsarkeologiskt-register-for-stockholm/>

WIKIMEDIA COMMONS

Stockholms slott, Slottsarkitektkontoret

Nicodemus Tessins d.y. ritning från 1697

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stockholms_slott_Tessin_1697.jpg

Administrativa uppgifter

Arkeologikonsults projektnr:	3498
Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Stockholm
Länsstyrelsens diariernr:	431-17486-2021
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2021-04-20
Uppdragsnr i KMR:	202101189
Företagare:	Statens Fastighetsverk
Län:	Stockholm
Kommun:	Stockholm
Socken:	Stockholm
Fastighetsbeteckning:	Tre Kronor 1 och Gamla stan 1:29
Lämningsnr i KMR:	L2015:7789
Typ av undersökning:	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Utförandetid fältarbete:	30 augusti – 22 oktober 2021
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Projektledare:	Malin Karlén
Rapportansvarig:	Malin Karlén
Fältarkeologer:	Malin Karlén, Peter Sillén, Jan Kockum
Layout:	Ida Söderström
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs

Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3498